

Ljudje, ki so ga obdajali, so se počutili vse bolj ogrožene... Vrh vsega se je skladatelj okoli leta 1880 precej resno spogledoval z vegetarijanstvom (žal je preveč resno jemal prismojene psevdofilozofske spise Richarda Wagnerja!), pa tudi prevelik ljubitelj žlahtne kapljice ni bil: med rdečeličnimi Kranjci, ki niso skrivali svoje naklonjenosti do »kapljevinskih radosti«, je bil s svojim antiepikurejskim rigorizmom videti kakor bela vrana med črnimi! Ljubljanski znanci so ga po predstavah v Deželnem gledališču (ki je stalo na mestu sedanje stavbe Slovenske filharmonije) uspeli pripraviti le do tega, da je v gostilni Pri roži popil kozarec ali dva plzenskega piva.¹¹

Mahler najbrž nikoli ne bi prišel (zašel?) v naše kraje, če ne bi v času svojega študija na Dunaju spoznal muzikalnega Ljubljanačana Antona Krisperja, ki si je v velikem svetu pridobil ime predvsem kot glasbeni teoretik (leta 1882 je v Gradcu izšla njegova disertacija z naslovom *Die Kunstmusik in ihrem Principe, ihrer Entwicklung und ihrer Consequenz*; študijo je pohvalil tudi sam Hugo Riemann). Njuna ohranjena korespondenca (7 Mahlerjevih pisem iz let 1879–1880) dokazuje, da sta si bila zelo blizu; prijateljstvo, ki ju je vezalo, je bilo nenavadno intenzivno in pobudno. Žal je bila Krisperjeva poznejša usoda mračna: 29. junija 1914 je v starosti 55 let umrl v Feldhofu pri Gradcu. Že sam kraj, kjer je nesrečni glasbeni učenjak sklenil svojo zemeljsko pot, pričuje o bridkem koncu (v Feldhofu je namreč bila umobolnica, kjer je umrlo tudi več drugih znamenitih Slovencev)...

Drugi Mahlerjev znanec s slovenskih tal, ki ga prav tako srečujemo na straneh Kuretove knjige, je njegov »brat po umetnosti« *Hugo Wolf. Znameniti slovenjegraški skladatelj, ki do svojega rojstnega kraja ni čutil nobene posebne simpatije, je vsekakor bil izjemno težak karakter. To prihaja do izraza tudi v njegovih stikih z Mahlerjem (ki prav tako ni slovel kot peresno lahka duša!). Wolf je – tik preden so ga strpali v norišnico – celo sanjal o tem, da bo postal direktor Dvorne opere... Kapelniku Mahlerju, ki ni hotel uprizoriti njegovega Corregidorja, je nameraval pokazati vrata in ga odpustiti na najslamotnejši način!*

Seveda prav tako ne gre spregledovati Mahlerjevih stikov z dvema našima odličnima glasbenima »reproduktivcema« *– s tenoristom Francem Pogačnikom Navalom in violinistom Karlom Jerajem. S prvim se je kot direktor dunajske Dvorne opere kmalu sprl, drugi pa ga je preprosto občudoval in oboževal. Leta 1944 je o tem pisal v ljubljanskem časniku Jutro.*

¹¹ H. in K. Blaukopf, *Gustav Mahler. Leben und Werk in Zeugnissen der Zeit*, Stuttgart 1994, str. 39.

Mahler v Ljubljani najbrž ni komponiral. Za to preprosto ni imel časa. V glavnem mestu vojvodine Kranjske je od konca septembra 1881 do začetka aprila naslednjega leta sodeloval kar pri 86 opernih (oziroma operetnih) predstavah in koncertih. Ljubljanačani so imeli redko priložnost, da ga niso videli samo kot dirigenta, temveč so ga poslušali tudi kot pianista (v tej vlogi glasbenim strokovnjakom ni kdovekako imponiral). Kritike njegovih nastopov so bile zmerom pohvalne. Čeprav orkester Deželnega gledališča ni bil velik, angažirani solisti pa marsikdaj niso bili kos svojim nalogam, Mahler na Ljubljano ni imel slabih spominov. Njegov naslednji angažma je bil veliko bolj problematičen in skladatelj bi se na Kranjsko kar rad vrnil, žal pa je bilo njegovo nekdanje službeno mesto že zasedeno.

Kuret je leta 1997 v slovenščini objavil knjigo Mahler in Ljubljana, ki je predstavljala osnovo za sedanjo nekoliko razširjeno in dopolnjeno nemško izdajo (izvrsten prevod je delo Elisabeth Seitz). Bralcem se npr. lahko seznani z vsemi 7 ohranjenimi pismi Gustava Mahlerja Antonu Krisperju, navedene so partiture, s katerimi se je bodoči veliki operni šef »spopadal« *že na Kranjskem, hkrati pa je dokumentirana tudi skladateljeva prisotnost na ljubljanskih koncertnih programih pred 1. svetovno vojno in neposredno po njej.*

Standardi v znanstvenem preučevanju življenja in dela Gustava Mahlerja so izjemno visoki. Že samo dejstvo, da je Kuretova knjiga zagledala luč sveta pri uglednem tujem založniku (renomirano zbirko Wiener Schriften zur Stilkunde und Aufführungspraxis ureja tudi pri nas dobro znani avstrijski muzikolog Hartmut Krones), pomeni lepo priznanje za našega avtorja. Še toliko večje zadovoljstvo pa nas obide ob prebiranju: tako mi kot mednarodna javnost smo dobili zanesljiv kulturnozgodovinski vodnik skozi Mahlerjevo »ljubljansko avanturo« *(oziroma »epizodo«).*

Igor Grdina

ŽAREK SVETLOBE VEČ NA TEMNI PLATI MESECA

Mikola Milko, Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943-1952, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1999, 304 strani.

Zadnja leta dokazujejo, da obstajajo v našem zgodovinskem spominu o obdobju, ki je zgolj pol stoletja oddaljen od nas, sila velike luknje. To dejstvo preseneča toliko bolj, ko gre za temeljna vpra-

šanja povojne slovenske zgodovine. Precej novih odgovorov prinaša knjiga Milka Mikole, odgovor na vprašanje, zakaj je tako, pa dajejo delno slutiti že platnice v črno odete knjige, na katerih bralec simbolno ob kapljah krvi skozi zaporniške rešetke zre na tovarno. Dejansko z vsakim novim poglavjem Zaplembe premoženja razkrivajo razloge za neraziskanost te problematike (ki tičijo predvsem v slabi vesti nekega sistema), in na drugi strani dokazujejo, da se nobenega problema ne da v nedogled pometati pod preprogo. Kar zadeva današnjo perspektivo, pa se izkaže, da poznavanje povojnih zaplemb tudi v mnogočem pojasnjuje glavne politične, pravne in gospodarske poteze novih oblasti po koncu vojne. Historiografsko je zaradi delno že nakazanih razlogov problematika precej slabo obdelana, stvari pa so se začele spreminjati na bolje po demokratičnih spremembah pred desetletjem. Milko Mikola velja za enega najboljših poznavalcev problematike povojnega obdobja, načrtno pa se mu posveča že večji del svoje znanstvene poti.

V letih po osamosvojitvi Slovenije se je ob revizijah številnih zaplembnih primerov potrdilo, da so bila v velikem delu povojnih sodnih procesov po-teptana tako osnovna pravna kot tudi čisto človeška načela. V imenu vzpostavljanja »pravičnejše« družbene ureditve je bila mnogim državljanom storjena krivica, glavni in mnogokrat edini motiv pa je bil namen prisvojitve tuje imovine. Nova oblast pri tem ni izbirala sredstev in je bila včasih pripravljena iti tudi dobesedno preko trupel. Da bo vest mirnejša, si je ustrezno priredila zakonodajo in v Jugoslaviji sploh prvič uvedla institut zaplembe v smislu, ki je bil nekaj posebnega tudi v mednarodnem oziru. Veliko manevrskega prostora si je zagotovila predvsem v pojmovanju »sodelovanja z okupacijskimi silami« in njihovi retroaktivni uporabi, v njihov okvir pa je pogosto zapadlo tudi premoženje nekaterih zavezniških in nevtralnih držav.

Najštevilnejše med vsemi so bile razlastitve t. i. »nemškega« premoženja. Pravna podlago so dobile z odlokom AVNOJ-a v letu 1944; ta odlok je kot »nemško« določil vse premoženje nemškega rajha in njegovih državljanov in vse premoženje oseb nemške narodnosti, ki se je nahajalo na območju Jugoslavije. Pod določila omenjenega odloka so zapadle tudi osebe, ki so med vojno optirale za nemški rajh, jugoslovanske oblasti pa so se pri tovrstnih »notranjih reparacijah« sklicevale na zavezniške sklepe o povračilu škode, ki so jo med vojno povzročile okupacijske sile.

Poleg narodnega pa so imele zaplembe v Jugoslaviji pomemben razredni predznak, saj so v kratkem času praktično izbrisale zasebno lastnino. Za-

seg premoženja se je opravljal na osnovi predpisov, sprejetih že med vojno, del zakonodaje pa je nastal kmalu po vojni. Zasegi so se opravljali na t. i. »narodni osnovi« in kot stranska kazen za storjena kazniva dejanja. Pri zaplembah je bilo storjenih mnogo nepravilnosti, predvsem pa so zaplembe komisije kršile predpise s proglašanjem za nemške osebe tiste, ki v to kategorijo sploh niso sodile. V posameznih okrajih so se zaplembe opravljele tako goreče, da so vanje morali poseči celo z višje inštanice, saj je med ljudmi prihajalo do ogorčenja nad zaplembami imovine nedolžnih posestnikov. Skorajda brez izjeme so se pritožbe končale neuspešno, predvsem če je šlo za premoženje nekoliko večje vrednosti.

Pristojnost sojenja civilnim osebam so imela tudi vojaška sodišča. Tudi ona so poznala institut zaplembe premoženja, običajen pa je bil tudi izgon iz države. Že v medvojnem času je bilo izrečenih veliko zaplemb imetja, saj je bila zaplemba tudi dopolnilna kazen pri obsodbah zaradi različnih drugih prekrškov. Po vojni so bili pred vojaškimi sodišči obravnavani predvsem vojni zločinci oz. »narodni sovražniki«. Pred vojaškimi sodišči so bili obravnavani tudi številni primeri odvzema lastnine, ki je bila pretežno v lasti slovenskega kapitala ali kapitala držav zaveznic. Nekateri teh procesov so doživeli revizijo in razveljavitev šele v samostojni Republiki Sloveniji.

Največji absurd povojnih procesov predstavljajo obtožbe proti židovskim podjetnikom. Oblast jih je bila namreč v želji po zasegu njihovega premoženja pripravljena obtožiti celo delovanja v korist nacizma, tako da so nekatere enostavno proglasili za osebe nemške narodnosti in jim na tej osnovi odvzeli premoženje.

Odvzem premoženja je bil tudi v pristojnosti Sodišč slovenske narodne časti. Slednja so delovala v času med 2. junijem in 25. avgustom 1945, obravnavala pa so predvsem kazniva dejanja zoper narodno čast, ki jih ni bilo moč obravnavati pred vojaškimi sodišči. Kazni, ki so jih izrekala, so obsegala vse državljske in politične pravice, običajno pa jih je spremljala tudi zaplemba premoženja. Za tovrstna sodišča je značilna predvsem izjemna ekspeditivnost, saj je bilo v času njihovega kratkega delovanja izpeljanih vsaj 1800 procesov.

Po vojni so prišle pred sodišča ponovno tudi osebe, ki so bile med vojno sodno ali izvensodno usmrčene s strani narodnoosvobodilnega gibanja. Člen 28. Zakona o zaplembi imovine in o opravljanju zaplemb z dne 9. junija 1945 je namreč zahteval, da preide v last države vse premoženje, ki je bilo last med vojno ubitih ali pobeglih »vojnih zlo-

čincev in narodnih sovražnikov». Navedeni zakon se je izkazal za silno problematičnega, saj je denimo zajel tudi ljudi, ki so bili usmrčeni brez vsakega sodnega procesa. To dejstvo je pri svoji presoji upoštevalo Ustavno sodišče Republike Slovenije in omenjeni zakon leta 1998 proglasilo za neveljavnega. Problematičnost teh obsodb, kot ugotavlja avtor, je bila verjetno jasna tudi oblasti, saj je denimo iz fondov Okrajnega sodišča v Celju bilo izločeno in verjetno uničeno vseh 160 spisov o obsodbah na osnovi 28. člena navedenega Zakona.

Povojne zaplembe so doletele tudi ljudi, ki jim je bilo po vojni odvzeto državljanstvo. Šlo je predvsem za pripadnike stare jugoslovanske vojske in pripadnike različnih »protinarodnih« vojaških formacij (četniki, domobranci...), ki se po vojni niso vrnili v Jugoslavijo. Najprej jim je bilo odvzeto samo državljanstvo, po letu 1946 pa je to avtomatsko pomenilo tudi zaplembo premoženja. Čeprav avtor obravnava predvsem obdobje do leta 1952, pa postreže tudi s podatkom, da so se zaplembe po tem zakonu izvajale tudi še v šestdesetih letih.

Z navedenimi načini pa možnosti zaplembe še vedno niso bile izčrpane. Omenjeni ukrep so namreč izrekala tudi civilna sodišča, kjer je poleg okrajnih in okrožnih sodišč v letu 1946 pri Vrhovnem sodišču zaživel tudi poseben senat, ki je sodil po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže. Njegova naloga je bila nekakšna revizija tistih primerov, za katere je javni tožilec menil, da v njih izrečena kazen ni bila dovolj visoka. Obtoženci so bili tako deležni še drugega sojenja za isto dejanje, splošna ugotovitev pa je, da so bili mnogi politično motivirani in zrežirani. Nekoliko boljši je bil položaj na Primorskem. Le-ta je

bila namreč do Londonskega memoranduma 1954 zasedeno ozemlje, kjer se je izvajal tudi mednarodni nadzor. Kljub temu je do omejenega števila zaplemb prišlo, vendar za medvojno obdobje njegovega točnega obsega ni mogoče določiti, ker je gradivo o teh zaplembah zaenkrat nedosegljivo.

Za zaplenjeno premoženje je morala država seveda tudi nekako poskrbeti, zato so bile na različnih ravneh ustanovljene upravne komisije. Njihova osnovna naloga je bila zaščita imetja pred odtujitvijo in uničenjem. V praksi se je pokazalo, da svoje naloge v mnogih primerih niso opravile, predvsem zavoljo samovoljnega ravnanja drugih državnih organov. Prednjačili so predvsem pripadniki Oddelkov za zaščito naroda, ki so si določila o zaščiti premoženja razlagali po svoje, rezultat pa je bilo veliko premične imovine, ki je izginila brez sledu.

Z zadnjim poglavjem Zaplemb premoženja avtor povleče črto pod dogajanje, ki so se godila na področju zaplemb do začetka 50-ih let. Čeprav ugotavlja, da se skupno število zaplemb giblje okoli 27.000, pa navkljub visoki številki lahko izvedemo, da so bili načrti oblasti pred začetkom izvajanja tovrstnih ukrepov še ambicioznejši. Iz dokumenta, ki je nastal v vrhovih tedanje oblasti, je razvidno, da je bilo najprej predvidenih kar okrog 36.000 zaplemb. Zadnje poglavje prinaša tudi preglednico najpomembnejših zaplemb v različnih gospodarskih panogah v obravnavanem obdobju. Knjiga je bogato opremljena tudi s kvalitetnimi preslikavami dokumentov, ki so nastali ob zaplembah premoženja, tako da se lahko bralec sam prepriča o nesmiselnosti posameznih obtožb in pravih namenih tedanje oblasti.

Simon Zupan